

ANADOLU, İRAN ve KAFKASYA HALI ETKİLEŞİMİ

'Uzm. Adem ÇELİK

Halı, hepimizin yakından tanıdığı, evimizin köşelerini süsleyen önemli eşyalardandır. Ayaklarımızın altına serildiğinden mi? nedendir, genelde halı deyip geçeriz. Halıyı aslında bir dünya haritasına benzetebiliriz. Dünya coğrafyasındaki gibi birçok kültürü, birçok medeniyeti, farklı renkte ve şekilde birçok topluluğu içinde barındıran bir dünya haritasıdır.

Halı, çözü (arış) iplikleri üstüne ayrı bir desen ipliği ile değişik şekillerde düğüm atılarak, aralarından birkaç sıra atkı (argaç) ipliği geçirilip sıkıştırılarak¹ üç iplik sistemiyle dokunan aynı seklikte havlı yüzü olan², yere yaymak, eşyaların üzerini örtmek veya duvar süsü olarak kullanmak için yapılan dokumalara "halı"³ denir. Halı ıstar denilen tezgahlarda dokunmaktadır.

Halı sözü "kalı" dan gelmekte olup, çeyiz ve geline verilen mibir anlamındadır.

Konumuz dahilinde iki tip dokuma tekniği karşımıza çıkmaktadır. Bunlar ; Türk-Gördes (simetrik) Düğümü ve İran-Sine (asimetrik) Düğümüdür.

Türk-Gördes Düğümü; Manisa'nın ilçesi olan Gördes, Anadolu'da bir halı merkezi olduğundan, bu düğüm şekli ismini buradan almıştır. Gördes düğümünde, renkli yün ipliğinin bir ucu bir arışın, öteki ucu ise bitişik arışın üzerine düğümlenir. Gördes düğümü ile dokunan halılar, İran düğümünden daha sağlamdırlar. Düğüm özelliğinden dolayı daha çok geometrik, usluplanmış ve köşeli desenler için elverişlidir. Gördes düğümü, **bütün Türk ve Kafkas halılarında, bazı İran ve İngiliz halılarında kullanılmıştır.**

İran-Sine Düğümü; Sine, batı İran'da bir yer adıdır. Sine düğümünde, düğüm ipliğinin yalnız bir ucu bir arışın etrafına sarılır, diğer ucu ise sarılmadan bitişik arışın arkasından üste çıkarılır. Sine düğümü bütün **İran, Türkistan, Hint ve Çin halılarıyla, bazı Türk halılarında kullanılmıştır.** Sine tekniğinde düğüm ipliklerinin uçları birbirine daha yakın olduğundan, bu çeşit halılar daha yumuşak ve renkleri daha parlak olur. Gördes düğümü ile dokunmuş halılar kadar sağlam olmazlar.⁴ (Resim:1)

* Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Öğretim Elemanı

¹ Çetin Ayaç, *El Dokumacılığı*, Türk Hava Kurumu Basımevi, 1989, s. 86.

² Ayaç, s.86.

³ Ayaç, s.86.

⁴ Ayaç, s.137.

Halıda, arış dikine atılan iplikler, argaç ise yatay olarak atılan ipliklerdir. Arış ve argaç kelimeleri çok eski ve yaygın Türkçe sözlere olup; yüzyıllardan beri aynı anlamda kullanılmıştır. **Doğu Türkistan'da Karahanlı Tigenleri'nden, Kaşgarlı Mahmud'un 1072-1074'de yazdığı, Türkçe- Arapça sözlükte, Çağatay Lehçesinde, Hazar Denizi'nin doğusundaki Türkmenistan'da ve Anadolu'da aynı anlamda kullanılmaktadır.**⁵

Anadolu, İran ve Kafkasya üçgeninde halı etkileşimini, halı ve halıcılığın merkez üssü olarak bilinen Orta Asya'da, Altay Dağları'nın eteklerinde bulunan Pazırık bölgesinden ele alıp, Hazar Denizi ile ikiye bölünen, kuzeyde Kafkasya, güneyde İran bölgesi ile yol alan ve nihayet bu tarih sürecinde en güzel ve en olgun örneklerin sergilendiği Anadolu'ya gelmek istiyoruz.

Halı ve halı sanatı denildiğinde bilinen en eski örnek olarak **Pazırık Halısı** karşımıza çıkmaktadır. Dünya halıcılık tarihinin ve Türk halıcılığının başlangıcı olması açısından da Pazırık Halısı çok önemli bir yer teşkil etmektedir (Resim: 2).

Rus Arkeoloğu **Rudenko** tarafından Altay Dağları'nın doğu kesiminde, buzullar altında kalan 5. Kurgandan çıkarılan Pazırık Halısı "Rudenko tarafından İskitler'e"⁶ maledilerek, bu halı Hun Halısı olarak yaygın bir şekilde söylenmekte olup, M.Ö.5. yüzyıla tarihlenmektedir (Resim: 3).

Pazırık ve çevresinde yapılan kazılarda bulunan halılara tarihi bir seyir içerisinde baktığımızda, **Sir Auriel Stein** tarafından Doğu Türkistan'da yapılan araştırmalarda, özellikle **Lau-Lon** şehri ile **Lop Nor**'da birçok halı parçası elde edilmiştir.

Çin kaynaklarından da 7. yüzyılda Hoten şehrinde halı dokunduğunu öğreniyoruz. Orhun bölgesindeki Uygur kaanlarının 9. - 13. yüzyılda Çin İmparatorluğuna gönderdikleri yaygılarda, bu tür dokumalara rastlanılmıştır. **Maveraünnehir** ve çevresinde, 7. yüzyılda Buhara'da halılar dokunmaktaydı.⁷

Bu bilgiler ışığında anlaşılmaktadır ki, ilk örnekleri Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgelerde ortaya çıkan halı, gelişimini Türklerle sürdürmüştür.

Göçebe Türk topluluklarının yaşayışları büyük ölçüde koyun yetiştiriciliğine dayandığından; mevsimlere göre, verimli otlakları olan yerlere göç ederek yaşamışlardır. Yaşam biçimlerine bağlı olarak da, tuz torbasından karaçadira, at koşumundan halıya kadar bir konut için gerekli

⁵Neriman Görgünay Kırzioğlu; *Altaylar'dan Tuna Boyuna Türk Dünyası'nda Ortak Motifler*, Türksoy Yayınları No.3, Ank.,1995, s.18.

⁶Görgünay Kırzioğlu, s.28.

⁷Faruk Sümer; *"Anadolu'daki Türk Halıcılığına Dair En Eski Tarihi Kayıtlar"*. Türk Dünyası Araştırmaları, Ekim -1984, s.44-45.

olan birçok ihtiyaçlarını, hafif ve rahat taşınabilen yünden yapılmış eşyalarla karşılamışlardır. Bu gelenekleri, göçebe hayattan, yarı - göçebe ve yerleşik hayata geçişte de sürdürülmüştür.

Önceleri çadırlarda kullanılan halı ve kilimler giderek konaklarda, saraylarda ihtiyaç ve süs eşyası olarak asırlar boyunca⁸ Türk evinin temel eşyaları arasında kullanılmıştır. Bu da Pazırık kurganlarından çıkan eşyaların ve Pazırık halısının Türklere ait olduğunu göstermektedir (Resim: 4).

Ayrıca, Pazırık halısının en önemli özelliği olarak, Türk düğümü (Gördes Düğümü) ile dokunmuş olması, tamamının eğerilmiş ince yün ipten olması, bordürlerinin birinde ve (6x4=24) orta bölmeli zemininde Türkler tarafından yüzyıllarca kullanılagelen **Hun Gülü (Türkmen Gülü)** motifinin olması, bordürlerindeki grifon şekli, atlı süvari ve sığın geyiği gibi Avrasya hayvan üslubundaki şekillerin olması, Pazırık halısının bugün için ilk düğümlü Türk halısı olduğunu kesin ve net olarak göstermektedir.

Pazırık halısının bulunduğu bölgeye yakın, biraz daha erken tarihli **Başadar kurganında** İran düğüm tekniği ile dokunmuş küçük bir halı parçası bulunmuştur. Bundan başka Antik Babil şehrinin 80 km. batısında **At-tar mağaralarında** bulunan halı parçalarında da Türk düğümü ve İran düğümü ile dokunmuş halı parçalarının olduğu tespit edilmiştir.⁹

Bu durumda karşımıza konumuz dahilinde olan, daha çok şimdiki İran bölgesinde dokunan halılarda karşımıza çıkan İran düğüm tekniği ile Türk düğüm tekniği ortaya çıkmaktadır. Böyle olunca, aklımıza hemen şu soru gelmektedir. **İran düğümü ile dokunmuş bu halı parçalarının burada ne işi vardı? Acaba bulunduğu yerlerde mi dokunmuştu? Yoksa, bir yerlerden mi gelmişti?**

İran soyundan gelen Persler'in tarihteki varlıkları, Medler'in bağımlısı olarak ilk kez M.Ö. 700'lü yılların sonlarına doğru Elam dilini ve çivi yazısını almalarıyla belgelenmektedir. Belgelenir ama, siyasi alanda ve sanatta henüz bir etkinlikleri yoktur. Uzun yıllar da olmayacaktır! (Medler'in M.Ö.640 dolaylarında ortadan kaldırdıkları Elam'ın başkenti Sus yakınlarına) Persler daha güneydeki dağlık bölgeden ancak M.Ö. 576 yılında gelip yerleşmişlerdir. Pers İmparatorluğu'nun çekirdeği olacak, Medler'in egemenliğine son veren ilk krallığı M.Ö. 550 yılında kurmuştur. Demek ki, **bütün bu olaylar henüz daha yer alırken, Türk soyundan olan İskitler buralara çoktan gelmiş, görmüş ve alacaklarını alarak gitmişlerdir.**¹⁰

⁸ Neriman Görgünay Kırzioğlu; *Türk Halk Kültüründe Doğu Anadolu Dokumaları ve Giysileri*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yay. No.7, Ank. 1994, s.4.

⁹ Şerare Yetkin; *Türk Halı Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. No.150, Ank. 1991, s.3.

¹⁰ E. Fuat Tekçe; *Pazırık*, Kültür Bakanlığı Yay.No.1542, Ank. 1993. s.107-108.

O dönemlerdeki İskitler'e, Medler'e ve Persler'e ilişkin ilk bilgileri Heredot'tan öğrenmekteyiz. Heredot, anlattığı toplumlarda gelenek, görenek, ahlak ve alışkanlıklarca belirlenmiş, kendi çağının kuşaklarca öncesinden beri uygulanagelen kuralları, yapılan boyalardan, giyim kuşamdan, yiyecek içecekler ile kımızdan hatta uyuşturucu almaktan söz eden Heredot, eğer burada halı da olsaydı, herhalde mutlaka ondan da söz ederdi. Ama bu konuya ilişkin hiçbirşeyden söz etmiyor.¹¹ **Halbuki, Pazırık halısı gerek malzeme, gerek teknik, gerekse kompozisyon özellikleri olarak halıcılıkta ulaşılmış üst seviyeyi o dönemlerde yakalamıştı. Bu da oralarda çok önceden beri halı dokunduğunun bir isbatıdır.**

O zaman, Pazırık kurganı, Başadar kurganı ve At-tar mağaralarında bulunan İran düğümü ile dokunmuş halıların, İranlılar'a yada Persler'e ait olmadığı rahatlıkla söylenebilir.

Bu dönemlerde Orta Asya'dan göç eden İskitler'in bir bölümünün Azerbaycan, Kafkasya, Kuzey Karadeniz ve Kırım'da yerleştikleri bilinmekte.¹² Bir kısmı da, İran'da Luristan'a yerleşmiş, kan bağı kurmuş ve burada zaman zaman Türk soyundan boylar egemen duruma geçmişlerdir.¹³

M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllara ait olan Pazırık halısındaki ve diğer buluntularda teknik ve motif özelliklerini destekleyen malzemeler, o günden bu yana günümüze kadar taşınan eserlerin Asya Hunlar'ından, Gök Türklerden, İskitlerden (Batı Hunlar'ından), Peçeneklerden, Orta Asya Türkler'ine varıncaya kadar bütün soy ve boyların aynı kültürü paylaştıkları, aynı gelenek ve göreneklerin insanları olduklarını göstermektedir.

Türk soyundan boylar, iki bin yıl sonra İran ve Anadolu'daki yerli halkları da yöneten Selçuklular gibi, yönetici egemen ögeyi oluşturmuştur.

"Son yüzyıllarda Orta Asya halıcılığını başlıca; **Çavdur** (Çavundur= Çavuldur) **Göklen, Salur, Er Sarı, Yomut ve Teke** kollarına ayrılmış olan Hazar Ötesi Türkmenler'inin dokudukları halılar temsil etmektedirler.

İran'a gelince; bu ülkede Qaşgay (Qaşgai), Şah Seven, Afşar (Avşar) ve diğer Türk toplulukları ile yerleşik Türk halkının halı, kilim, terki heğbesi ve yine halıdan diğer malzemeler meydana getirdikleri bilinmektedir."¹⁴ 11. yüzyıldan itibaren Horasan'dan inerek İran'a hakim olan Selçuklular, düğümlü halı tekniğini bütün yakın doğuya tanıtmışlardı. Ancak Büyük Selçuklular'ın hakim oldukları devreye, 11. ve 12. yüzyıllara tarihlendirilebilen halılar günümüze kadar gelmemiştir. Fakat 14. ve 15. yüzyıl İran minyatürlerinde görülen halı tasvirlerinin, bu devirde olması

¹¹ Tekçe: s.171-172.

¹² Tekçe: s.109.

¹³ Tekçe: s.72.

¹⁴ Faruk Sümer, "Anadolu'daki Türk Halıcılığına Dair En Eski Tarihi Kayıtlar", Türk Dünyası Araştırmaları, Ekim-1984, s.46.

gereken orjinal halıların örnekleri olduğuna şüphe yoktur. Bu halı tasvirlerinde görülen geometrik şekiller ve bilhassa kufi yazılı bordürler, 13. yüzyıl Anadolu Selçuklular'ının başşehri Konya'da bulunmuş orjinal halıların özellikleri olarak devam ettirilmiştir. Bu hususlar İran'da, Selçuklular zamanında yerleşmiş ve geliştirilmiş bir düğümlü halı ananesinin mevcut olduğunu açıklar.¹⁵

İran'da Fars Eyaleti'nde, Şiraz'da, Tebriz'de, Herat'ta, Kazvin'de 16. yüzyıla kadar çeşitli okullarda eskiden beri minyatür yapılmaktaydı.¹⁶ Rumiler, kıvrık dallar, "S" motifli bitkisel motifler kullanılması, ayrıca; İran'da mimari yapılarda kullanılan alçı işi (stuko) süslemelerde kullanılan rumiler, içiçe geçmiş kıvrık dallar, palmet ve lotuslar zemin üzerinde boş yer bırakmamak kaydıyla bir geçiş armonisi sergilenmektedir.

Bu tarzda farklı alanlarda kullanılan süslemeler (mimari, minyatür, maden işleri, ahşap işleri, kitap kapakları) gibi İran düğüm tekniğine daha elverişli olduğundan, daha fazla kullanım alanı bulmuş ve zamanla bu isimle anılmaya başlamıştır.

Şöyle ki, 16. yüzyılda Safevilerle, İran halıları kendine has bir şekil anlayışına sahip oluncaya kadar, Türk halıları kendine özgü has, sağlam tekstil karakterli asli şekillerini muhafaza etmişlerdir.¹⁷

Anadolu'ya gelince; Türk halıcılığına dair en eski bilgi coğrafya alimi Mağripli İbn-i Sa'id tarafından verilmiştir. 1274 yılında vefat eden müellif, *Kitab'ul Bastu'l-arz Fi'ttül ve'l-arz* adlı eserinde şu haberleri veriyor: "Bu bölgenin batısında Türkmen dağları ve Türkmen ülkesi bulunur. Türkmenler Türk soyundan büyük bir kavim olup, Selçuklular devrinde Rum ülkesini fethetmişlerdir. Türkmen halılarını (El-busut Turkmeniyye) dokuyan bu Türkmenlerdir"¹⁸ der.

Selçuklular tarafından yapılmış olan "Türk İslam Eserleri Müzesi'nin en değerli koleksiyonunu oluşturan "**Konya Halıları**" dünyanın en değerli halılarıdır. Literatürde çok önemli bir yer tutan bu halılar, doğu halılarının tarihsel olarak incelenmesinde büyük rol oynarlar.

¹⁵ Şerare Yetkin: *Türk Halı Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. No.150, Ank. 1991, s.4.

¹⁶ Güner İnal: *Türk Minyatür Sanatı*, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ank. 1995, S. 63, s.100.

¹⁷ Şerare Yetkin: *Türk Halı Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. No.150, Ank. 1991, s.4.

¹⁸ Faruk Sümer, "*Anadolu'daki Türk Halıcılığına Dair En Eski Tarihi Kayıtlar*", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ekim-1984, s.46-47.

Kurt Erdmann (1960), "Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki düğüm tekniğinin, 13.yüzyılda büyük ve uzun bir geleneğe dayandığını, bu düğüm tekniğini Anadolu'ya kendi memleketlerinden getirmişlerdir"¹⁹ demektedir.

13. yüzyılda yaşamış olan Marco Polo²⁰, 1332-1333 yıllarında Anadolu'da bulunan meşhur seyyah İbn-i Batuta ve Mağripli İbn-i Said gibi aydın kişiler, o devrin Konya, Aksaray, Kayseri ve Sivas halılarına olan hayranlıklarını dile getirmişlerdir.²¹

Bunların yanısıra, bu tarihlerde Maraş - Elbistan, Yozgat, Karaman gibi halı merkezleri olduğu gibi Anadolu'nun birçok yerine yayılan Türkmenler halı dokumaktaydılar.²² Eşi ve benzeri bir başka yerde dokunmayan bu halılar, Suriye,Mısır, Irak, Hint, Çin gibi ülkelere satıldığı gibi,²³ bu dönemleri takip eden yıllarda Avrupa'nın birçok yerine Türk halıları yayılmıştı (Zehra Özgün)²⁴.

Türk halı sanatı, 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar düzenli ve sürekli bir gelişme göstermiştir. Her gelişme yeni halı tipleri ortaya çıkararak, konuyu zenginleştirmiştir. Fakat bütün halı tipleri yüzyıllar boyunca birbiri içinden gelişmiş ve Türk halı sanatına has olan tekstil kurallarına ve kompozisyonlarının sağlamlığında beliren sonsuzluk fikrine sadık kalmıştır. Bu yüzden de gelişmesi devamlı olmuştur.²⁵

Tarihsel gelişim süreci içinde halıcılığımızı etkileyen unsurların en önemlilerinden biri de; Osmanlı sanat anlayışı ve saray ekolüdür. Doğu ve Batı ayrımı yapmadan kendi anlayışı doğrultusunda birçok şeyi özümseyen Osmanlı, 1514 yılında Tebriz'in ve 1517'de Kahire'nin Osmanlılar tarafından alınması Türk halı sanatında yeni bir teknik ve desen anlayışını sağlamıştır.²⁶ Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi sonrasında İstanbul'a getirilen ve sarayda Cemaat-ı Kal'i Çebafan-ı Acem adıyla teşkilatlandırılmış sanatkarların çalışmaları sonucu birden ortaya çıkan, İran düğüm tekniğinde Osmanlı Saray Halıları ortaya çıkmıştır.

¹⁹ Neriman Görgünay Kırzioğlu; *Türk Halk Kültüründe Doğu Anadolu Dokumaları ve Giysileri*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yay. No.7. Ank. 1994, s.6.

²⁰ Görgünay Kırzioğlu; s.6.

²¹ A.Fulya Bodur; *"Halıcılık Tarihine Kısa Bir Bakış ve Konya Halıları"*, Vakıflar Dergisi, Vakıflar Genel Müd. Yay., Ank. 1990, S.20. s.106

²² Feridun Bey; *Münbeatu's - selatin*, İstanbul, 1274. I. s.103.

²³ A.Fulya Bodur; *"Halıcılık Tarihine Kısa Bir Bakış ve Konya Halıları"*, Vakıflar Dergisi, Vakıflar Genel Müd. Yay.,Ank. 1990, S.20. s.106.

²⁴ Neriman Görgünay Kırzioğlu; *Türk Halk Kültüründe Doğu Anadolu Dokumaları ve Giysileri*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yay. No.7. Ank. 1994, s.6

²⁵ Şerare Yetkin; *Türk Halı Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. No. 150, Ank. 1991, s.4.

²⁶ Yetkin; s.116.

Osmanlı Saray Halıları, Türk sanatında birbirine bağlanan halı tipleri dışında kalan tek grup olmalarıyla dikkati çekerler. Bunların dışında; "Madalyonlu ve Yıldızlı Uşak Halıları kompozisyon olarak Osmanlı Saray Halıları'nın hazırlayıcısı gibi görünse de, bir gelişme sonucunda ortaya çıkmamıştır. Bu özelliği ile Türk halı sanatında birbiri ile bağlantı içerisinde olan halı tipleri dışında kalan tek örnektir" diye birçok kaynakta gösterilmesine rağmen, kökeni olmayan birşey düşünülmemeyeceğinden! Madalyonlu ve Yıldızlı Uşak Halıları'nı İran Halıları'na bağlamak kanaatimce uygun olur. Madalyonlu ve Yıldızlı Uşak Halıları (16-17 yüzyıl) Osmanlı Saray Halıları'ndan sonra tarihlenmektedir. Bu da fikrimizi doğrulamaktadır (Resim: 5-6).

16. yüzyıl İran halı sanatından ilham alınmış sivri kıvrık hançer yaprakları, palmet şekilleri ve madalyonlar tipik bir Türk üslubunda naturalist lale, sümbül, karanfil çiçekleri ile birleştirilerek yeni bir desen dünyası ortaya konmuştur. İran halılarının zemin dolgusu olarak görülen kıvrık dal sistemi, Osmanlı Saray Halıları'nın zemininde daha gevşek halde esas örnek olarak kullanılmıştır. Çiçeklerin bu kadar naturalist hatlarla çizilişine ancak Türk sanatında rastlanmaktadır. Bunların örnekleri Osmanlı Sarayı'nda kumaş ve çini desenlerini çizen nakkaşlar tarafından hazırlanıyordu.

Osmanlı Saray Halıları'nın bir özelliği de, İran halılarına has madalyon düzeninin tamamen Türk halılarına has bir şekilde uygulanışdır. İran halılarında esas motif olan madalyon, Osmanlı Saray Halıları'nda ikinci derecede bir motif olmuştur. Sanki madalyonlar sonradan yırtma yapıştırma şeklinde konmuştur. Esas örnek zeminin süslenmesidir.²⁷ (Resim: 7)

Tarihi süreç içerisinde halıyı ve etkileşimini inceledikten sonra, desen ve motif özelliklerini karşılaştırarak görmekte fayda olacaktır.

Gerek Anadolu, gerek İran, gerekse Kafkasya bölgesinin birbirine yakın komşu ülkeler olması, bu bölgelerde dokunan halı etkileşimini artırmıştır. Herhangi bir bölgede karşımıza çıkan bir motif, bir desen, bir halı tipibir başka bölgede rahatlıkla karşımıza çıkabilmektedir. Aynı desen ve motiflerin kullanıldığı değişik bölgelerde farklı şekillerde isimlendirilerek karşımıza çıkmaktadır.

Halıcılık tarihinin bilinen en eski halısı olan Pazırık Halısı'nda kullanılan **Hun Gülü -Türkmen Gülü-** motifi çeşitli zamanlarda **Buhara Gülü, Neben Gülü, Salur Gülü** isminde çeşitli formlar almış, Selçuklu ve Türkmenlerde "sekizgen" gül motifine dönüşmüştür. Günümüzde çapraz çiçek motifini adıyla anılan bu motif Anadolu'da çok yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. (Resim-8)'de, Erzurum'da dokunmuş çapraz çiçekli motifinde bir heğbe görülmektedir.

²⁷ Yetkin: s.116.

Bu motifler Pazırık halısında olduğu gibi, halıyı eşit kare bölmelere ayırarak halının zeminini oluşturmuştur. Bu özellik tarih boyunca Türk topluluklarının halılarda ana düzeninin çıkış noktası olmuştur.²⁸

Türkmen Güllü motifi sekizgen yıldız şeklindeki formu ile gelişmeler göstererek sekizgen yıldızlı motifi oluşturmuştur. Sekizgen motifli yıldızların birkaç tanesi bir araya gelerek madalyonlar oluşturmuştur. (Resim-9)'da Dağıstan bölgesine ait bir halının Türkmen Güllü'nden gelişen sekizgen yıldız motifinin madalyonlu göbek olarak kullanılışı görülmektedir. (Resim: 10)'da görülen geometrik formda sekizgen yıldız motifli madalyonların gittikçe stilize formlara sahip olmaya başladığı görülmektedir.

Bu tip örnekler, Azerbaycan (Bakü), Dağıstan, Şirvan gibi bölgelerde çokça kullanıldığı gibi, Anadolu'nun birçok yerinde (Konya, Kars, Çankale gibi) de kullanılmıştır.

Kafkasya bölgesinde "Lesghi Yıldızı" olarak bilinen ve Şirvan halılarında yaygın şekilde görülen, Doğu Anadolu halılarında da yer alan yıldız madalyonlarının, Marmara bölgesinde dolaşan yörük halılarında da kullanıldığı görülmektedir.²⁹ (Resim: 11-12).

Bütün Türkmen boyları, halı desenlerinde temel motif olarak, madalyonları tercih ederler (Lettenmair 1962). Türkmen halıları ile Anadolu'da dokunan halılar karşılaştırıldığında, birini diğerinden ayırmak çok zordur.

Geometrik madalyonlu halıların zeminlerinde, madalyonlar arasında en çok; insan ve hayvan figürleri -özellikle kuş figürleri-, stilize çiçekler, yaprak şekilleri, geometrik şekiller, rozetler, hayat ağacı, tabanca, çaydanlık, sürahi, yarım ay şekilleri, sekiz köşeli yıldızlar, etrafı çengellerle çevrili kartuşlar, baklava motifleri, taraklı dörtgenler, ejder, akrep, çiyen, koçboynuzu ve elibelinde motifleri görülmektedir (Resim: 10).

Madalyonların zeminlerinde en çok görülen motifler ise; akrep, sekiz köşeli yıldızlar, koçboynuzu, koçlu yanış, saplı topuzlar, kamalı haçlar (sivastikalar), deveboynu kamalı haçlar, Türkmen aynaları, Türk Moğol arması, Türkmen imi, yörük damgası, baklava motifleri, çengellerle süslü kartuşlar, kartal motifleri ve geometrik şekiller yer almaktadır.

Sayıları 1-4 arasında değişen bordürlerde "S" motifleri, kamalı haçlar, tarak motifleri, zigzaglı şeritler, stilize çiçekler, geometrik

²⁸ Neriman Görgünay Kırzıoğlu, *Altaylar'dan Tuna Boyuna Türk Dünyası'nda Ortak Motifler*, Türksoy Yayınları No.3, Ank., 1995, s.32.

²⁹ Neriman Görgünay Kırzıoğlu, *Türk Halk Kültüründe Doğu Anadolu Dokumaları ve Giysileri*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yay. No.7, Ank. 1994, s.21.

şekiller, iki taraflı "T" motifleri ile süslenmiş dalgalı şeritler, elibelinde kız motifleri, ejder pençesi, uçan kuşlar, koşan köpekler, akrep motifleri, karşılıklı üçgen dizileri, zigzaglı kartuşlar, parçalı motifler ve koçboynuzları görülmektedir (Resim: 13).

Ayrıca iki tarafı kırmızı beyaz Kafkas işi, ince şeritlerle bağlantılı, stilize çiçeklerle süslü bordür deseni ile çeşitli renkte diagonal yerleştirilen lanset cinsinden testere dişli yapraklarla, kadeh motiflerinin alternatif olarak yerleştirilmesinden oluşan bordür deseni Anadolu'da yaygındır.

Lanset yapraklı bordür deseni; (Bu motife Anadolu'da; testere dişli yaprak motifi, çınar yaprağı motifi de denmektedir.) Şirvan, Lehistan, Kazak, Milas, Balıkesir, Çanakale - Ezine, Kars ve Kafkas halılarında bolca görülmektedir. Bu desen köken olarak Kafkas bölgesine ait olmasına rağmen Anadolu'da bolca kullanılmıştır.³⁰ Bu motif, Avşar Türkleri tarafından İran'a taşınarak, bu bölgede de kullanılması sağlanmıştır (Resim: 14).

Ayrıca, İran halılarının etkisi Kafkas bölgesinde görülmektedir. Kafkas Türkleri'nin etkisi, Batı Anadolu'dan daha çok Doğu Anadolu halılarında görülmektedir. Özellikle, Doğu Anadolu halıları, madalyonlara ve bu halılara özgü (küçük kareli) zemin süslemesi Çanakkale bölgesinde görülmektedir.

İnsanın yaradılışında var olan etkileşim olayı birçok alanlarda olduğu gibi, halı üzerinde de olmuştur. Bu toplumsal gücün kimse tarafından engellenemeceği herkes tarafından aşınadır.

Orta Asya'dan göç ederek çeşitli bölgelere yayılan ve oraları yurt edinen insanımız, dedelerinin bıraktığı mirasa en az onlar kadar sahip çıkmışlardır. En zengin örnekleri sergileyen Anadolu kadını; bir tezhip ustası (müzehhib) gibi, bir hattat gibi ders hocası olan ıstar tezgahının önünde o terbiye ile diz kırıp meşk etmiş, üstün beceri ve maharetini sergilemiş, sonsuz duygu dağarcığını asaleti ve aldığı edep ile bordürlerde sınırlamayı bilmiştir. O paha biçilmez inci dizisi tabloları evlerimizde sergilemişlerdir.

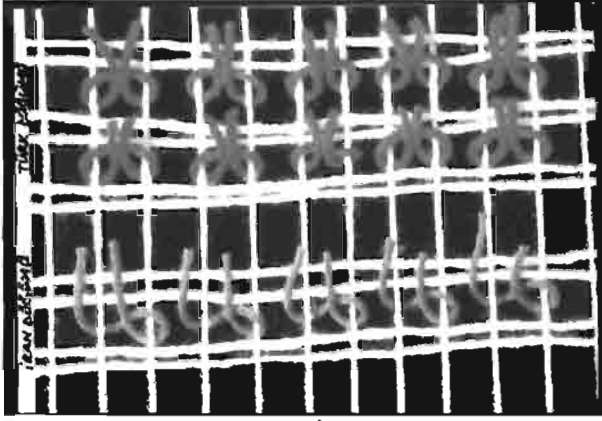
³⁰ Görgünay Kırzioğlu; s.23.

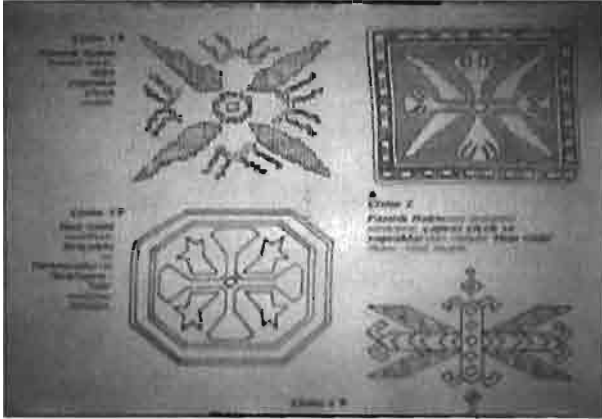
Resim -2 Pazarlık Halısı - Altay Dağları'nın Pazınk Vadisi M.Ö. V-III (E.Fuat TEKÇE'den

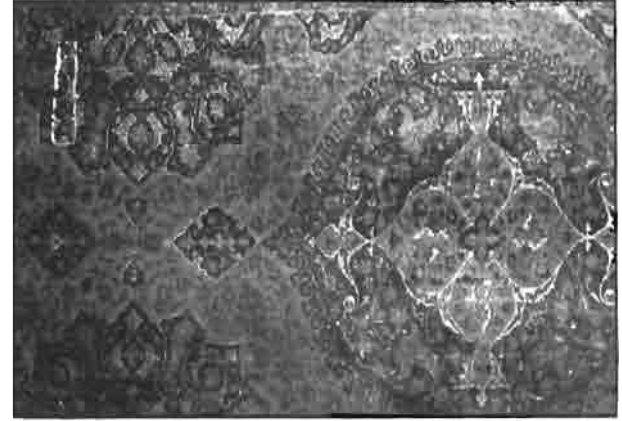
Resim -3 Orta Asya Haritası

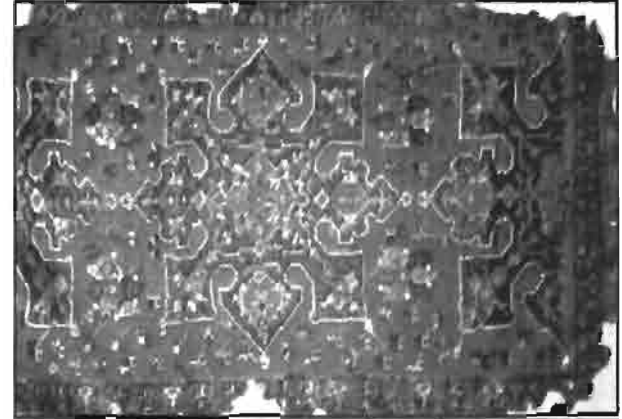
Resim -1 Türk-İran Düğümü

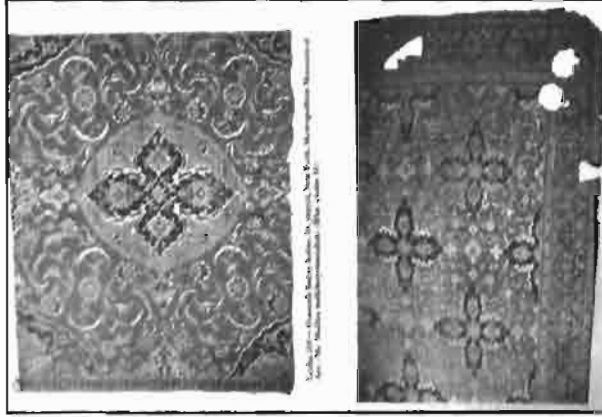
Resim -4 Hun Gülü Motifi (N.Görgünay'dan)

Resim -5 Madalyonlu Uşak Halısı (16.yy)

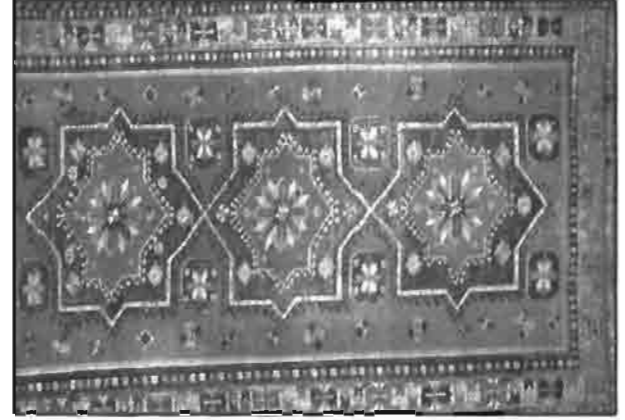
Resim -6 Yıldızlı Uşak Halısı (17. yy)

Resim -7 Osmanlı Saray Halısı (16.yy Nowyork)

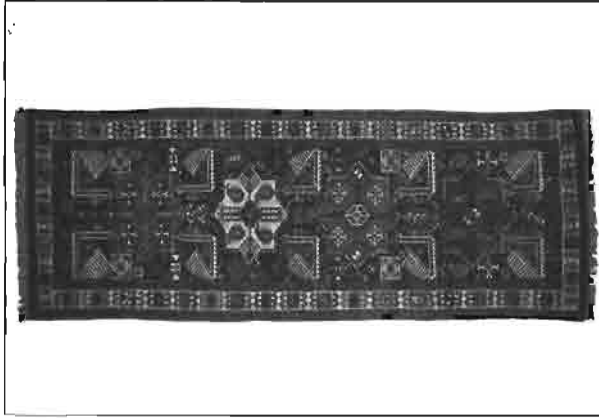
Resim -8 Çapraz Çiçek Motifli Halı Heğbe Erzurum 1982 (N. Görgünay'dan)

Resim -9 Kirne (Dağistan) 286X199 cm. 1950 (Turish Carpets)

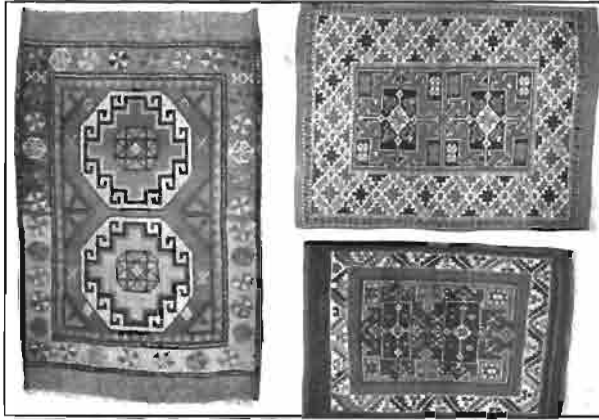
Resim -10 Şirvan (Kafkasya) 1870 298x114 cm Türk Döğümü (Antique Oriental Carpets)

Resim -11 Lesghi Yıldızı - Şirvan (Kafkasya) 1920 141x108 cm (Antique Oriental Carpet)

Resim -13 Hakkari 19. yy. 119x160 cm. Etn. Müzesi Ank. (Turkish H.Carpets)

Resim -12 Ezine (Çanakkale) Türk Düğümü, 1930 (Turkish Carpets)

Resim -14 Niğde 19. yy. 108x144 cm. Özel Koleksiyon (Turkish Handwoven Carpets)